

Негодяєва С.А. Документально-художня проекція дійсності в романі Івана Шкурая “Заворожене Придесення. Червоний острів” // Вісник Луган. нац. пед. ун.-ту ім. Т. Шевченка. – 2012. – № 3 (238). – С.30-35.

УДК.821.161.2.09+929 Шкурай

Негодяєва С.А.

ДОКУМЕНТАЛЬНО-ХУДОЖНЯ ПРОЕКЦІЯ ДІЙСНОСТІ В РОМАНІ ІВАНА ШКУРАЯ “ЗАВОРОЖЕНЕ ПРИДЕСЕННЯ. ЧЕРВОНИЙ ОСТРІВ”

Еволюція сучасної історичної романістики виражає загальні напрями розвитку української літератури сьогодення з її прагненням до демократизації художнього слова, із тенденцією до посилення полемічності проблем, громадянськості та національної самосвідомості, філософської наснаженості, оновлення жанрових традицій, пошуків і експериментів не лише в національному художньому, а й у світовому контексті. Зацікавлення письменниками останнього десятиліття історичною тематикою свідчить про вихід авторських екзистенцій із сучасного геополітичного кризового стану в державі. “Завдання автора – історичного романіста – розкрити історичну реальність (а не вигадувати нереальні події та дії), показати суспільний розвиток, логіку і психологію її існування. І тоді історія ввійде у свідомість людини, будитиме розум, тривожитиме серце і виведе на стежки пошуку правдивих дій і необхідних вчинків. Тоді історичний роман принесе свій незабутній урок суспільству – більший, глибший, емоційніший, ніж сухий науковий виклад наукового дослідження чи навіть найдоступнішого підручника” [1, с. 115].

Вибір теми розвідки зумовлений іноді несправедливим відношенням дослідників до заявлених митцями у творах проблематик, тематик, відсутністю в сучасному літературознавстві цілісного аналізу, системного осягнення історичної прози початку ХХІ століття, хоча частково цій проблемі присвячені розвідки Л. Воловця, В. Галич, О. Галича, Ф. Кейди, М. Кодака, Р. Кудлика, О. Мишанича, Т. Салиги, М. Слабошпицького, О. Слоньовської, Н. Черченко, А. Шевченка, А. Шпитала та інших літературознавців.

У заявленому в назві аспекті нашу увагу привернула друга частина трилогії “Заворожене Придесення” “Червоний острів” [2] сучасного прозаїка Луганщини Івана Шкурая, яка вийшла в 2011 році у видавництві “Глобус”, і стала логічним продовженням публіцистично-художньої хроніки, презентованої письменником ще в 2008 році [3], про долю покоління мешканців села Шкураївка, що на Чернігівщині, які

пройшли крізь роки скасування монархії в Росії, страшні тортури першої світової війни та постали перед зародженням нового пролетарського суспільства. Глухомань переживала відголоски хвиль революційних подій 1905 року, Столипінської реформи, події Першої світової війни. Діти продовжували не плямувати честі батьків – воювали, а Придесення, як і вся бездержавна Україна, продовжувало годувати війни і соціальні катаклізми, знаходячись під мушкою великих імперій та нових ідей. Потім громадянська війна, тон якій завдала революція 1917 року, різко зупинила хід врівноваженої глухомані: “...Під революційну заграву у глухомань приходило нове життя – без поміщиків і капіталістів, без попів і монахів. Комуністичні вожді обіцяли не рай на небі, а світле майбутнє на землі. І Бог своїми трьома іпостасями здивовано дивився на приворожене Придесення” [3, с. 253] – цими останніми словами письменник підвів підсумок перед свідомим вибором майбуття кожного мешканця Шкураївки: життя за принципами народної моралі чи життя за моральним кодексом будівельника комунізму, які формували особистість до і після встановлення нового устрою на Червоному острові, де “каральним органом закону була влада, а правил – громада”.

Як і в попередній частині, визначальним модусом “індивідуалізації” стилю письменника стала модель жанровизначення – публіцистично-художній роман-хроніка, побудований на рецепції історії з морально-психологічних позицій різних мешканців села, презентований картинками внутрішнього, духовного життя героїв, послабленням фабульності, просторовою обмеженістю, монтажністю, мозаїчністю композиції. Ці свідомо обрані прийоми дали змогу авторові створити епічну оду Шкураям, Рубчакам, Дубатовкам, Шаповалам, Канчукам, Овдієнкам, Ковалям, Прохоровичам, які творили нову державу, нову українську спільноту в складі Радянського Союзу.

Літературознавчі провокації в романі багатоаспектні, проте метою пропонованої роботи ми обрали аналіз документально-художньої проекції дійсності як провідного чинника ідіостилу письменника в публіцистично-історичній романістиці. Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання завдання: визначити роль історичної правди й вимислу у творі, значення власне авторського вибору, пошуку, рецепції історичних матеріалів.

Теоретико-методологічною основою аналізу форм документальної ретроспекції у творчості Івана Шкурая стала теорія формотворів (форм проекції історичної правди), запропонована Н. Зайдлер [4]. Окреслені дослідницею форми проекції історичної правди рідко представлені у творах митця осібно. Частіше вони взаємодіють, створюючи неповторне мереживо художньої думки автора. *Художньо-документальна*: автор спирається виключно на історичні факти, художній вимисел не є домінуючим, наявні лише авторська оцінка, емоційне ставлення до написаного. *Документально-художня*: інтерпретація історичних подій автором збігається з об’єктивним ходом історії, але окремі події, факти,

“тонкощі” втрачені і письменник значною мірою послуговується художнім вимислом. *Знаково-символічна*: художній вимисел переважає, а образи, у створенні яких письменник спирався на реальний історичний ґрунт, здебільшого набувають узагальненого, символічного, міфічно-легендарного звучання. *Суб’єктивно-авторська*: письменник свідомо чи підсвідомо наполягає на власній інтерпретації, пропонує читачеві власні оцінки, не переймаючись тим, якою мірою написане відповідає історичній об’єктивності. І п’ята форма проєкції історичної правди в художньому творі – *синтетична* [4, с. 5].

Саме домінування в романі другої форми документальної ретроспекції, на нашу думку, дало змогу автору не тільки об’єктивніше виправдати власний вимисел, а і викликати полеміку в реципієнта, бо “... життя, яке мали наші попередники за період так званої радянської влади, настільки складне і понівечене лєнінцями-сталінцями, що багатьом із читачів потрібно виявити справжню громадську мужність, аби його достеменно зрозуміти. Звичайно, Іван Шкурай, вільно послуговуючись історичним матеріалом, міг би повести важку розмову й по-філософськи науково пояснити причини соціалістичної катастрофи в СРСР” [2, с. 4].

Безперечно, в авторській рецепції основним структурним компонентом виступає документ або історичний факт, проте домислу й вимислу відводиться першочергова роль. І цей домисел часто презентований у романі авторськими коментарями, що межують з різноманітними сміховими висловами (легкими іронічними або саркастичними, гротескними зауваженнями). Наприклад, тезу про рівність жінок і чоловіків селянами, яких гуртували в колгоспи, було протрактовано як хибну рушійну силу загальноприйнятих канонів народної моралі на інститут шлюбу: “Згідно з декретом кожна жінка 17-30 років перестає бути власністю чоловіка. Хочеш жити з дружиною, живи, не хочеш – розлучайся, хочеш – народжуй дитину, не хочеш – роби аборт. Секс – це як склянка води – випив і забув. Тому не може бути ніяких ревнощів і статевого злочину...” [2, с. 57] або “Але взірцем вільного кохання став гуртожиток, де на тридцяти квадратних метрах житлової площі часто-густо жило дванадцять осіб чоловічої і жіночої статі. Результатом спільного мешкання будівників комунізму були спільні діти. І уже приходили до пологового будинку забирати дружину зразу два-три чоловіки, з гордістю демонструючи свою приналежність до спільного батьківства. Чий би бичок не плигав, казали комсомольці, а телятко буде наше” [2, с. 57].

Явища, пов’язані з наслідками колективізації (розкуркулювання, убивство народних комісарів, знищення власного майна, аби воно не досталося владі, утеча в деснянські ліси, безвідповідальне відношення до колективної “не своєї землі”, голодомор) на фоні успішної індустріалізації Донбасу зі стаханівськими здобутками не тільки змальовує дисгармонію в суспільстві (нерівнозначний розвиток села й міста, Росії й інших республік), а й загострює абсурдність керівної ролі

партії, що намагалася створювати російську імперію за оновленими соціалістично-монархічними законами: "... більшовицька радянська влада, яка знищила приватну власність на землю і куркульство як клас, семимильними кроками наступала на всіх фронтах комуністичного будівництва. У неї все було фронтом і боротьбою. Землю відібрали не тільки в куркулів, землю відібрали в усіх селян, тільки сказали їм, що не відібрали, а передали колгоспам у вічне користування. Скільки того віку буде, хто його знає. "Червоний острів" недовго борсався у колгоспному морі країни, його накрила "Червона хвиля" із Ковалівки, змило і "Зелений гай" на хуторі Моховому..." [2, с. 170-171].

Змалювавши процес асиміляції національностей, автор не відмежовується від геополітичності як провідної ментальної риси українців. Націовідповідність як провідна риса ідентичності нашого народу продовжувала продукуватися не лише під час сталінських зачисток, активізувалась вона саме під час Великої Вітчизняної війни, коли території України, Білорусії були залишені славною Червоною Армією напризволяще, бо головним було "не допустити до Москви". Стихійний партизанський рух дав змогу мешканцям села переосмислити свою роль як гвинтиків історії. Криза ідентичності загострюється в сценах боротьби і зради, поділ своїх не на куркулів і колгоспників, а на ворогів і захисників батьківських земель. Доречним стало авторське зауваження щодо семантики слова партизан: фашисти безапеляційно знищували родичів партизанів, залишаючи живими при цьому родичів бійців-червоноармійців. Гротескною, викривальною риторичною фразою коментує письменник Велику перемогу великого народу в жахливій війні ХХ століття, обравши в якості художнього тла тост Й. Сталіна на бенкеті в Кремлі: "Я пью, прежде всего, за за здоровье русского народа потому, что он заслужил в этой войне общее признание, как руководящей силы Советского Союза среди всех народов нашей страны.

Я поднимаю тост за здоровье русского народа не только потому, что он – руководящий народ, но и потому, что у него имеется ясный ум, стойкий характер и терпение...

Спасибо ему, русскому народу...

За здоровье русского народа! (Бурные, долго не смолкающие аплодисменты)

За багатостраждальний український народ генералісимус не пив" [2, с. 281].

Протягом інтерпретації роману нами доведено, що документально-художні форми проєкції у творі представлені низкою декретів, постанов радянської влади щодо колективізації, індустріалізації держави, новинами з соціально-економічного життя країни, виступами видатних осіб на конференціях, з'їздах, по радіо, даними Совінформбуро, публікаціями на шпальтах газет, цитацією видатних осіб-класиків марксизму-ленінізму та політиків, документів органів місцевого

самоврядування, пісень Радянського Союзу, використанням характерів реальних прототипів Червоного острова тощо.

І синтетика різноманітних документально-художніх проєкцій в розглянутому романі Івана Шкурая дозволяє стверджувати про перспективи та дискусійність питання щодо розширення жанрової трансформації історичної прози ХХІ століття. А використання романістом цієї формотворчої проєкції дає підстави характеризувати цей чинник провідним в ідіостилі автора, який, на нашу думку, досяг провідних завдань історіографії: “а) піднести на вищий рівень документально-історичну, психологічну і морально-етичну суть історичної правди в її художньо-естетичній інтерпретації зі збереженням головної домінанти – історичної правдивості; б) домагатись організації її друкування й розповсюдження” [1, с. 116]. Подана розвідка не вичерпує заявленої проблеми, і рецепційна концепція прозаїка лише натякає на креативні ідеї синтезу традиційного й нетрадиційного в зображенні дійсності, що базуються на інваріантності та альтернативності шляхів розвитку законів сучасного мистецтва. Безперечно, твір дає поштовх для нових літературознавчих пошуків в аспектах поетики сучасного історичного роману.

Література

1. Іванченко Р.П. Історична місія сучасного історичного роману (роздуми над проблемою) / Р.П. Іванченко // Вісник Запорізьк. нац. ун-ту. – Запоріжжя, 2010. – № 2 – С. 111-117. **2. Шкурай Іван.** Заворожене Придесення. Червоний острів : [роман] / Шкурай Іван. – Луганськ: Глобус, 2011. – 283 с. **3. Шкурай Іван.** Заворожене Придесення. Глухомань : [роман] / Шкурай Іван. – Луганськ: Глобус, 2008. – 255 с. **4. Зайдлер Н.** Постать Семена Палія в українській літературі (художні формотвори авторської інтерпретації та історична дійсність) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец.10.01.01. / Н.О.Зайдлер. – Кіровоград, 2004. – 20 с.

Негодяєва С.А. Документально-художня проєкція дійсності в романі Івана Шкурая “Заворожене Придесення. Червоний острів” .

Дана стаття розглядає використання документально-художньої проєкції дійсності як провідного чинника ідіостилу Івана Шкурая в публіцистично-історичному романі “Заворожене Придесення. Червоний острів”. Дослідження поглиблює творчий портрет, стильову майстерність сучасного прозаїка Луганщини

Ключові слова: формотворча проєкція, дійсність, історична правда, авторська рецепція.

Негодяева С.А. Документально-художественная проекция действительности в романе Ивана Шкурая “Завороженное Придесенье. Красный остров” .

Данная статья рассматривает использование документально-художественной проекции как главной составляющей идиостиля Ивана

Шкурая в публицистическо-художественном романе “Завороженное Придесенье. Красный остров”. Исследование углубляет творческий портрет, стилевое мастерство современного прозаика Луганщины.

Ключевые слова: формотворческая проекция, действительность, историческая правда, авторская рецепция.

Negodiayeva S.A. Documentary and belles-letters plane of reality in novel *Zavorozhene Prydesennia. Chervonyj Ostriv* by Ivan Shkuray.

Use of documentary and belles-letters plane as the main agent of individual style of Ivan Shkuray in his journalistic and historical novel *Zavorozhene Prydesennia. Chervonyj Ostriv* (Charmed Trans-Desna. Red Island) is considered in given research. This work makes the creative portrait and style skills of the contemporary prosaic from Luganshchyna more profound.

Key words: mould-creation plane, reality, historical truth, author’s reception.